

Švietimo, mokslo ir sporto ministrei Jurgitai Šiugždinienei
Švietimo, mokslo ir sporto viceministrui Ramūnui Skaudžiui
Nacionalinės švietimo agentūros direktorei Rūtai Krasauskienei

Dėl pilietiškumo ugdymo pagrindų programos

2020 m. sausio 29 d.

Siunčiame pastabas ir siūlymus pilietiškumo pagrindų programos 2020 12 14 projektui. Džiaugiamės, kad atsižvelgiant į anksčiau teiktus siūlymus programoje atsirado kai kurių nuorodų į aktualius dabarties ir ateities Europos ir pasaulio iššūkius. Tačiau manome, kad programoje vis dar stinga nuoseklumo ir sąsajų tarp bendrųjų nuostatų, tikslų ir uždavinių bei pasiekimų sričių, raidos ir turinio, aktualių temų atskleidimo ir pasiekimų vertinimo. Atkreipiame dėmesį, kad norint paruošti nuoseklią programą, kuria kryptingai siekiama ugdyti numatytas kompetencijas, ji turėtų būti atnaujinama kaip visuma, o ne atskirais fragmentais, kaip tikėtina buvo daroma iki šiol.

Globaliosios ir Europos dimensijos integravimo ugdymo turinyje svarbą nuolat akcentuoja Europos Taryba, Europos Sąjungos ir Jungtinių Tautų institucijos, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO). Europos Tarybos Demokratinės Kultūros Kompetencijų Orientaciniuose Metmenyse akcentuojama, kad "švietimo sistemos ir mokyklos turi parengti jaunuolius būti aktyviais, dalyvaujančiais ir atsakingais asmenimis: tai ypač svarbu sudėtingoms, daugiakultūrėms ir sparčiai besivystančioms visuomenėms, kuriose gyvename." EBPO PISA 2018 m. atliktas mokinių globaliųjų kompetencijų vertinimas, atskleidė, kad, nors Lietuvos mokiniai pakankamai gerai žino globalius klausimus, tokius kaip skurdas, migracija ar klimato kaita ir kt., jiems stinga atvirumo, empatijos, gebėjimo priimti kitokią nuomonę ir požiūrį. Šio tyrimo mokinių kognityvinio testo rezultatai akivaizdžiai parodo, kad mokiniams stinga gebėjimo suprasti ir analizuoti įvairialypes nuomones ir požiūrius, stinga gebėjimo analizuoti ir suprasti stereotipus ir vienapusiškas istorijas, „iškreipiančias“ pasaulio vaizdinį¹.

Todėl pilietiškumo ugdymo programose itin svarbu aktualizuoti mokinių globaliųjų ir demokratinės kultūros kompetencijų ugdymą, ypatingą dėmesį skiriant ne žinioms, o gebėjimams, nuostatomis ir vertybėms, kurios įgalintų mokinius aktyviai dalyvauti lokalių ir globalių pokyčių procesuose.

Pilietiškumo ugdymas neatsiejamas nuo bendros mokyklos kultūros: jei mokykla nesivadovauja demokratiniais ir žmogaus teisių principais ir vertybėmis, pavyzdžiui, jei mokykloje visus sprendimus priima vadovas, neįtraukdamas mokinių, mokytojų ir kitų bendruomenės narių, pilietiškumo pagrindų dalykas praranda bet kokią vertę.

Svarbiausios pastabos ir siūlymai:

1. Pilietiškumo samprata programoje apribota teritoriniu, tautiniu ir sričių (daugiausia socialine) požiūriais. Nepaisant daugiamečio Lietuvos dalyvavimo įvairiose tarptautinėse organizacijose, Europos ir pasaulio dimensijos menkai (labiau formaliai) įtrauktos į programos bendrąsias nuostatas, dalyko paskirtį ir tikslus. Siūloma labiau akcentuoti bendražmogiškas vertybes, neapsiribojant patriotizmu, kuris gali būti traktuojamas kaip besąlyginė meilė (valstybei), kuriai prieštarauja, pavyzdžiui, valdžios kritika, kritinis procesų ir pasiekimų vertinimas ir pan.

¹ 40 proc. mokinių vis dar mano, kad jų elgesys neturi įtakos žmonėms kitose šalyse, kas demonstruoja supratimo apie žmonių ir šalių tarpusavio priklausomybę trūkumą. 40 proc. mokinių vis dar stinga tikėjimo, kad jie asmeniškai gali kažką pakeisti.

- Atsižvelgiant į tai, kad pilietiškumas svarbus ne tik socialinių problemų sprendimui, bet ir kitose srityse, pavyzdžiui, piliečių dalyvavimas aplinkosauginių problemų sprendime, ypač klimato kaitos akivaizdoje, siūlome išplėsti dalyko tikslą "Siekti, kad mokiniai įgytų gebėjimus kūrybiškai spręsti socialines problemas,.." ir naudoti platesnę sąvoką - įvairios visuomenės gyvenimo problemos (taip pat vartoti šią sąvoką ir kitose programos dalyse).
 - Tarp tikslų pasigendama mokinių pa(si)rengimo dalyvauti Europos ir pasaulio demokratinės bendruomenės gyvenime, apsiribojant vien dėmesio skatinimu pasaulio aktualijomis bei pasaulio kultūros ir istorijos pažinimu. Atsižvelgiant į tai, kad vertybinės nuostatos įprastai demonstruojamos per žmogaus elgseną ir jos kaitą, svarbu neapsiriboti tik pažinimu. Siūlome keisti formuluotę taip: "Skatinti mokinių pilietinį sąmoningumą ir įgalinti aktyviai veikti darnios savo šalies ir pasaulio visuomenės labui."
 - Formuluojant programos uždavinius taip pat siūlome neapsiriboti tik Lietuvos kontekstu ir teritorija.
2. Pilietiškumo ugdymo pagrindų 9-10 klasių programose pasigendame dėmesio šiandienos visuomenės realių aktualizavimui.
- Aktualias realijas švietimo turinyje pristatančios temos (globalios raidos, žmogaus teisių, socialinio verslo, JT Darnaus vystymosi tikslų, Žaliojo kurso ir kitos temos) paliktos 30 proc. mokytojų pasirenkamam turiniui, todėl kyla grėsmė, kad jos nebus įtrauktos arba supažindinamos paviršutiniškai dėl mokytojų žinių, motyvacijos ir laiko pasiruošimui trūkumo. Siūlome keisti tokią turinio struktūrą ir aktualias globalias temas ir reiškinius priskirti privalomam dalyko turiniui.
 - *Globalizacijos tema* nėra susijusi tik su emigracija, bet taip pat ir su klimato kaitos padariniais, taika ir konfliktais, skurdu ir kt., todėl siūlome šiems klausimams skirti lygiavertį dėmesį.
 - *Grėsmių demokratinėi valstybei temoje* siūlome įtraukti tarptautinį kontekstą, taip pat aktualizuoti klausimus (atsisakyti institucijų ir jų funkcijų, istorinių įvykių įvardijimo) šiandienos realijomis ir iššūkiais taip, kad jais išties būtų ugdomos dalyvavimo ir pokyčių inicijavimo kompetencijos.
 - *Konstitucijos paskirties demokratinėje valstybėje ir Lietuvos ir tarptautinės bendrijos. Tarptautinio solidarumo ir pasaulio problemų temoje* taip pat siūlome aktualizuoti klausimus (atsisakyti institucijų ir jų funkcijų įvardijimo) šiandienos realijomis ir iššūkiais taip, kad jais išties būtų ugdomos socialinių ryšių kūrimo ir palaikymo kompetencijos.
 - Siūlome vietoje institucijų ir jų funkcijų bei pagrindinių Lietuvos ir tarptautinių teisės aktų vardijimo, per konkrečius pavyzdžius nagrinėti, kaip sprendžiamos socialinės, aplinkosauginės ir kitų visuomenės gyvenimo sričių problemos jų pagalba, koks piliečių vaidmuo šiame procese ir pan.
 - *Socialinės atskirties temoje* siūlome įvardyti ir žmonių su negalia įtraukties klausimą. Taip pat neapsiriboti tik socialiai atsakingo verslo klausimu, bet nurodyti ir kitus galimus socialinės atskirties mažinimo sprendimo būdus, pavyzdžiui, socialinės ir žaliosios ekonomikos, socialinio verslo, nevyriausybinių organizacijų veiklos ir pan.
 - *Savanorystės ir nevyriausybinių organizacijų temoje* siūlome nevardyti konkrečių institucijų ir programų (pavyzdžiui, Jaunimo reikalų departamento projektai, Jaunimo savanoriška tarnyba, Lietuvos jaunimo organizacijų taryba), kadangi joms keičiantis ar atsiradus naujoms, jos praranda aktualumą.
3. Bendrųjų kompetencijų ugdymas dalyku/ais aprašytas formaliai, todėl tikėtina, kad turinys (t.y. žinios), o ne įgūdžiai ir nuostatos, bus kaip ir anksčiau svarbiausiu elementu ugdymo procese.

- Pateiktoje kompetencijų ugdymo dalyku lentelėje bendrosios kompetencijos aprašytos mechaniškai, išties menkai integruojant šių kompetencijų ugdymą dalyku/ais.
 - Kompetencijų ugdymo dalyku lentelėje *Savęs ir Visuomenės pažinimas ir tyrinėjimo dalyje* kultūrinę kompetenciją siūlome papildyti taip: "...mąstymo įgūdžius, įgalinančius kūrybiškai atliepti ~~socialinius pokyčius~~ šalies ir pasaulio visuomenės kaitą, saugoti ir vystyti kultūrinį paveldą, **pažinti pasaulio kultūrų įvairovę.**"
4. Pasiekimų sritys taip pat apribotos teritoriniu (dažnai lokaliu) ir tautiniu požiūriais. Siūlome įtraukti globalią, tarptautinę dimensiją ir šiandien itin aktualias sritis tokias, kaip aplinkosaugos. Pavyzdžiui:
- "Išskiria save kaip sąmoningą, atsakingą asmenybę, demokratinių vertybių ir valstybingumo puoselėtoją, **Lietuvos ir pasaulio pilietį, šalies ir tarptautinės bendruomenės visuomenės narį.**"
 - "Geba analizuoti socialinę, politinę, **gamtos** ir kultūrinę tikrovę..."
 - "Suvokia savo vaidmenį užtikrinant asmeninį, socialinį ir valstybės nacionalinį **ir tarptautinį** saugumą. Suvokia ir analizuoja vidines ir išorines grėsmes galinčias kilti jam pačiam, bendruomenei, ir valstybei **ir demokratiniam pasauliui.**"
 - "Geba kritiškai įvertinti ryšį tarp žmogaus teisių, demokratijos, taikos ir saugumo globalizuotame pasaulyje."
 - "Išskirdami Lietuvos ir pasaulio valstybių istorinius, geografinius vaizdinius, palikimą, ugdo sielą pagarbą savo tautai ir valstybei, puoselėja jos valstybingumą. Paaikškina valstybingumo bruožus ir valstybės funkcijas. **Suvokia pasaulio tarpusavio sąsajas, suvokia save kaip globalios visuomenės narį.**"
5. Pasiekimai, jų raida ir vertinimas yra labiau orientuoti į žinias ir suvokimą, o ne įgūdžių bei nuostatų formavimą, nepaisant deklaruojamų tikslų ir uždavinių. Kaip ir aukščiau nurodytose programos dalyse, pasiekimų raida iki 9 klasės apsiriboja artimiausia aplinka, ypač ankstyvesnėse ugdymo pakopose, eliminuoja globalų kontekstą.
- Siūlome nuo ankstyvojo ugdymo pakopų ugdyti mokinių ne tik kaip vietos bendruomenės ir tautos, bet ir kaip pasaulio visuomenės atstovų savivoką bei vertybes, nagrinėti ne tik klasės ir mokyklos, bet ir globalias problemas. (Pavyzdžiui, Norvegijoje jau 2 klasėje mokiniai tyrinėja ir pateikia pavyzdžių, kaip žmonės skirtingose pasaulio vietose veikia kitų gyvenimą).
 - Atkreipiame dėmesį, kad stinga pasiekimų nuoseklumo pagal ugdymo pakopas.
 - Kaip ir pasiekimų srityse, visuose amžiaus tarpsniuose akcentuojamas "proginis", nekritiškas pilietiškumas (švenčia šventes, (aktyviai) dalyvauja mokyklos, bendruomenės veikloje, žavisi garsiomis istorinėmis asmenybėmis), kuri sudėtinga objektyviai įvertinti, ypač atsižvelgiant į tai, kad daugelio Lietuvos ir pasaulio asmenybių veikla buvo kontraversiška. Todėl svarbu, kad mokiniai gebėtų suprasti skirtingus kontekstus, diskutuoti ir formuoti asmeninę nuomonę. Siūlome keisti šias formuluotes taip, kad programa skatintų sąmoningą mokinių dalyvavimą ir kritišką Lietuvos ir pasaulio asmenybių veiklos ir nuopelnų vertinimą.
 - Mūsų nuomone, nepagrįstas ir neobjektyvus dalyvavimo klasės, mokyklos bendruomenėje, konkrečiose organizacijose, pavyzdžiui, Lietuvos moksleivių sąjungoje, vertinimas, eliminuojant savarankišką ir savanorišką mokinių pasirinkimą (pavyzdžiui, savivaldoje, nevyriausybinėse organizacijose, socialiniuose interesų grupių tinkluose). Siūlome suteikti mokiniams pasirinkimo laisvę dalyvauti tose organizacijose, kuriose jie patys pageidauja.
6. Programos turinyje yra daug kitų dalykų (istorijos, geografijos, ekonomikos) temų, kurios pakartoja, o ne papildo ar aktualizuoja jas.

- Siūlome keisti atspirties tašką, šiandieninę situaciją lyginant su praeities įvykiais ir procesais bei ypač projektuojant ateities modelius.
- *Ekonomikos ir politikos santykio temoje* dauguma įvardytų klausimų yra ekonomikos dalyko klausimai ir menkai siejami su aktualiais pilietiškumo klausimais tokiais, kaip socialinės ir žaliosios ekonomikos, ekonominės nelygybės, ekonominės migracijos, socialinio kapitalo, socialinio verslo ir kt. Siūlome peržiūrėti ir tobulinti šią programos dalį, nekartoiant kitų mokomųjų dalykų turinio, integruojant tik tuos ekonominius aspektus, kuriuose yra svarbi asmens pilietinė pozicija ir pasirinkimai.
- Stinga nuoseklumo tarp atskirų programos dalių. Taip pat programos išdėstymas yra pakankamai sudėtingas, ypač sunku „atsekti“ sąsajas tarp pasiekimų sričių ir pasiekimų vertinimo lygių 9-10 klasėse, todėl manome, kad ir mokytojams bus nelengva suprasti sąryšius.

7. Programoje naudojamos sąvokos kelia abejonių, todėl parengus jas būtina atlikti jų recenzavimą, įtraukiant aukštos kvalifikacijos išorės ekspertus.
 - Pavyzdžiui, *Kompetencijų ugdymo dalyku* dalyje *Institucinė-pilietinė veikla* aprašoma taip: “Šeima, mokykla, valstybė, privati nuosavybė, bažnyčia – tai tik keli socialinių institucijų pavyzdžiai, kurių nagrinėjimas, gilinantis į jų institucionalizavimo ir legitimavimo mechanizmus, įgalina įsisavinti demokratinės elgsenos ir gyvenenos įgūdžius bei nuostatas.” Be to, institucijų išvardijimas yra selektyvus ir diskriminuojantis, pavyzdžiui, kitų religinių bendruomenių požiūriu.
 - Pakartotinai siūlome atsisakyti programoje vartojamo *tolerancijos* termino (nusakančio pakantumą kitokiems) ir keisti jį pagarbos sąvoka.
8. Siūlome apsvarstyti pilietiškumo pagrindų dalyko pasiekimų vertinimą, galbūt atsisakyti vertinimo pažymiais. Kaip nurodoma Europos Tarybos Demokratinės Kultūros Kompetencijų Orientaciniuose Metmenyse, vertinimas turi būti grindžiamas patikimais, teisingais, skaidriais ir praktiškais vertinimo metodais ir turėtų padėti besimokantiesiems prisiimti atsakomybę už savo mokymąsi, stiprinti jų savivertę ir padėti jiems pasirinkti tolimesnio mokymosi perspektyvas. Be to, mokytojai ir kiti vertintojai turi stebėti kompetencijas įvairiais laikotarpiais ir įvairiose situacijose ir jas vertinti integraliai su kitomis ugdymosi kompetencijomis. Todėl pilietiškumo pasiekimų vertinimui siūlome pasitelkti metodus, pagrįstus savirefleksija ir grįžtamuju ryšiu, tokius, kaip atvirieji dienoraščiai, refleksijų užrašai ir struktūruotos autobiografinės refleksijos, stebimasis vertinimas, dinaminis vertinimas, projektine veikla grįstas vertinimas, vertinimas, naudojant aplanką. Kyla abejonių, ar vertinimas pažymiais yra suderinamas su tokiais metodais.

Kaip ne kartą atkreipėme dėmesį, pilietinį sąmoningumą ir elgseną iš esmės formuoja praktinė veikla, kurios metu įgyjami ir tobulinami reikiami įgūdžiai ir gebėjimai. Norint ugdyti pilietišką elgseną, nepakanka mokiniams paaiškinti, kas tai yra. Svarbu sudaryti mokiniams sąlygas mokytis remiantis patirtimi, įtraukiant šių kompetencijų ugdymą į visus mokyklos bendruomenės organizavimo ir veikimo procesus. Būtina užtikrinti, kad visi mokyklos gyvenimo aspektai (programos, ugdymo metodai ir išteklių, vadovybė ir sprendimų priėmimo procesai, politika ir elgesio kodeksai, darbuotojų tarpusavio ir darbuotojų ir mokinių santykiai, popamokinė veikla ir ryšiai su bendruomene) atspindėtų demokratijos ir žmogaus teisių principus.

9. Remiantis tarptautinio penkiolikmečių tyrimo PISA 2018 duomenimis, Lietuvoje tik 55,7 proc. mokinių jaučiasi priklausantys mokyklai, tarp 36 EBPO šalių tai prasčiausias rezultatas po Prancūzijos. Žvelgiant iš edukologinės paradigmos, šiuo metu takoskyra tarp mokymo Lietuvos mokyklose ir realių socialinės raidos procesų didėja. Todėl būtina sudaryti tinkamas sąlygas socialinių ryšių kūrimui ir palaikymui bendruomenėje. Be to, mokyklose menkai išplėtotas ugdymas per praktiką, mokiniai neįgyja būtinų kompetencijų bendradarbiauti,

inicijuoti pokyčius, priimti sprendimus ir rūpintis aplinka, kurioje yra, todėl siekiant, kad mokiniai taptų aktyviais piliečiais, būtina sudaryti sąlygas mokinių į(si)galinimui mokyklų bendruomenėse.

Manome, kad atnaujinamose programose didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas bendruomeniškumo praktikoms mokykloje (socialinei demokratijai²), ko pasėkoje tai taptų kasdiene veikla, o ne tik atskirų pamokų apraiška. Socialiniai įgūdžiai, formuojami kaip bendruomeniškumo pamatas, veikia tik tada, kai tai yra neatsiejama visos klasės, mokyklos bendruomenės kasdienio gyvenimo dalis.

Tikimės, kad atsižvelgiant į aukščiau pateiktas pastabas ir siūlymus, programa bus atnaujinta visuminiu požiūriu. Esame pasirengę bendradarbiauti.

Direktorė

Judita Akromienė

² Socialinė demokratija – pagarbus ir lygiavertiškas santykis tarp mokinio ir mokytojo, bendrai kuriami bendruomenei aktualūs susitarimai ir taisyklės, drauge sprendžiamos problemos. Socialinės demokratijos principai – 1) individualūs pokalbiai su klasės mokytoju, 2) klasės susirinkimas, 3) mokyklos susirinkimas, 4) teisingumo komitetas. Individualūs pokalbiai vyksta bent du kartus per metus, kurių metu klasės mokytojas individualiai kalbasi su kiekvienu mokiniu; tokiu būdu mezgamas ryšys, mokytojas gali geriau suprasti, kaip jaučiasi vaikas. Klasės susirinkimai vyksta kartą per savaitę sutartu laiku, visi gali surašyti jiems rūpimus klausimus, kurie bus aptariami susirinkime. Kuriamos klasės taisyklės, sprendžiami iššūkiai, vykstantys klasės lygmeniu. Mokyklos susirinkimai vyksta kartą per savaitę, dalyvauja visa mokyklos bendruomenė, sprendžiami klausimai mokyklos mastu, balsuojant kuriamos mokyklos taisyklės. Teisingumo komitetas, suformuotas iš mokinių ir mokytojų, atsakingas už konfliktų sprendimą ir pasekmių skyrimą už taisyklių nesilaikymą. komiteto siekis – remiantis empatija ir rūpesčiu, įsiklausyti į situacijas ir drauge jas spręsti.